

SISUKORD

Sissejuhatuse asemel. Esimene lord 7

- I Lapsepõlv ja esimesed sammud haridusteel 17
 - II Rännuaastatel haridust hankimas 31
 - III Tõnissoni juures 51
 - IV Sädemed 62
 - V Tõusev rahvus 76
 - VI Oma riiki loomas 90
 - VII Teed otsides 133
 - VIII Vaba mees 163
 - IX „Ja ilma ja inimesi ma tundsin viimati ka” 179
 - X Valve kui kohustus 203
 - XI Ja oli kunagi keegi... 228
 - XII Ikka valvel 240
-
- Kasutatud kirjandus 246
 - Isikunimede register 249

Sissejuhatuse asemel

ESIMENE LORD

1898. aasta 9. juunil kirjutas laiemale avalikkusele tundmatu 23-aastane noormees kirjakogule, mille ajakirjanik Ado Grenzstein (1849–1916) oli ajalehe Olevik juurde rajanud, ahastava kirja, milles ütles, et tema südamesoov on end eestlaseks kuulutada ja eestlane olla, aga miks on armsad kaasmaalased selle talle nii raskeks teinud. Miks peavad eestlased nii rüüpsed ja kasimata olema, miks on nad nii lärmakad ja pealetükkivad, miks peab tal tunne olema, et on ainus kahekordsete kraedega eestlane Tartu linnas?

Mälestuste* V osas jagas Karl August Hindrey – sest tema see noormees oligi – samu mõtteid, kirjeldades, kui üksikuna ta Pariisist tulnuna oli end tundnud tärkavas Eesti seltskonnas, kus puhast kraed võidi pidada kas ebademokraatlikuks või ebarahvuslikuks, muust rääkimata. Hindrey meenutab, et teda segasid väga inimeste „harjumused ja truusüdamlikumadki taktivaesused, kõva kõne, kõva naer, kombepuudus söömisel ja igasugustel teistel toimingutel. Ma pidin paraku tähele panema, et hambahari sugugi veel üldiselt tuntud riist ei olnud, ja pidin kuulma, et mõned noored tütarlapsed hügieenilistel põhjustel tervise karastumiseks nimelt pükse ei kandnud ja

* Mälestuste all peab autor silmas Karl August Hindrey viieköitelist teost „Minu elukroonika”. (Toim.)

selle asjaolu selgitamist niisama loomulikuks kõneaineks pidasid kui kõige inimliku üle rääkimist põhimõttel: naturalia non sunt turpia. Keharavi ei ulatunud paljudel sõrmeküünteni ja ühel väljasõidul jõel pidin ma heledas päikesepaistes nägema, et noor amerikas tütarlaps, kellele pandi palju lootusi, nii ühekülgsest ja vist sellele ajajärgule iseloomulikult oma vaimseid omadusi oli arendanud, aga seejuures välistele nii vähe rõhku pannud, et ta isegi lapsepõlve tiheda kammi pääle ei olnud suutnud mõelda”.

Tõe huvides tuleks siiski mainida, et Pariisis oli Hindrey enda sõnul muutunud hüperesteediks, kelle närvid reageerisid väga valeselt kõigele, „mis vulgaarne oli helis ja vormis, mis ebaesteetiline sõnas ja välimuses”. Tema silmis ei leidnud enam armu isegi Pariis ja pariisitarid, mis siis Tartu preilnadest rääkida. Alles Pariisist eemal olles hakkas Hindrey aru saama, millest ta oli ilma jäänud, tõdedes mälestustes lühidalt: „Pärast Pariisi kerget elegantsi vastastikusel läbikäimises kui ka välimuses tundus meie kodune kohmakus hingematvana.” Omandusõiguse tunne oma indiviidi kohta oli välismaal veedetud aastate jooksul lihtsalt sedavõrd tugevaks kasvanud, et nüüd lähtus Hindrey lihtsast põhimõttest: „Ma jätan teised rahule, nemad jätku mindki rahule!”

Ja ikkagi – oli just eestluses tõelist jõudu, siin ei kiigatud enam mineviku poole, vaid vaadati julgelt tulevikule vastu. See võis olla kohmakas ja kodukootud, kuid kogu seda ülesehitustööd saatis „rahvuslik tuiksoonelöök, tugev ja vereküllane, mis nii soojalt korrespondeeris sellega, et minus vastuvaidlemata aksioomiks oli saanud: siia ma kuulun”.

Selle jõu osaks saada oleks Hindrey soovinud küll. Ühelt poolt sai ta aru, et selle vägi võiks tugevamgi olla, kui ühte jalga astutaks, teisalt oli ta olemuslikult vastu igasugustele katsetele sundida end teistega sama jalga sammuma. Hindrey tahtis iga hinna eest eristuda, mitte samamoodi, vaid teistmoodi olla. Hindrey oli lausa väljakutsuv oma erinevuses. Vahetult pärast Tartusse saabumist hotelli London trepilt

Barclay platsil kirikust tulevate „vateeritud kuklite” ühetaolise voori möödumist öudusega jälgivale Hindreyle oli kohe selge, kuidas „nivelleerimistahe, mis ju igal enamusel sees, mind oma arvustuse alla peab võtma, ja kuidas püsivustahe minus raskelt saab vastu panema”.

Isegi tema pseudonüüm Hoi Ronk, mis pärines rongi eest hoiatavalt vigaselt sildilt raudteeülesõidukohal, lähtus tegelikult soovist eristuda. Nimelt kasutas Hindrey oma kirjutiste all algselt tähe- märke K.A.H.. Asunud tööle Jaan Tõnissoni juures, jätkas ta sama tava. Siis astunud talle Postimehe raamatupoes ligi aga Karl August Hermann ning pahandanud, miks üritab Hindrey end võõraste sulgedega ehtida oma kirjadele Karl August Hermann koppel KAH alla kirjutades. Hindrey üritas nalja visata, väites, et oli lihtsalt tagasihoidlik, jättes oma täisnime (Karl August Hermann Hindrey) esitähedest koostatud pseudonüümis ühe tähe välja, tegelikult oli aga arvanud, et Hermann oma KAH-i juures tiitlit „dr.” kasutab. Kindel on siiski see, et Hindrey ei soovinud mingil juhul, et tema kirjutisi Karl August Hermann omaks võidaks pidada. Ilmselt tundis ta selle ees lausa kabuhirmu. Karl August Hindreyd sai olla vaid üks ja ainus. Teisalt tundis ilmselt aga ka Karl August Hermann öudust, mõeldes, et Hindrey poolt kirjutatut võidaks tema omaks pidada. Igal juhul tuli Hindrey endale uus pseudonüüm otsida. Ja nüüd juba selline, mida kellelgi teisel pole. Hoi Ronk selleks kahtlematult sobis. Kuidas Hindrey selle nime leidis, on ta mitmel eri moel kirjeldanud. Mälestustes näiteks järgmiselt: „Väikse raudtee ülesõidukohtadele olid niisugused hoiatussõnad üles pandud – küllalt iseloomulikult, esiteks et nad seisid Lätimaal Ruhjast kuni Valgani, teiseks et neid küll üles pannud oli lätlane.” Ajakirjanik Voldemar Kurese (aastani 1935 Voldemar Koch, 1893–1987) sõnul olevat Hindrey oma pseudonüümi leidnud aga Hans Rebasega* Abja kandis seigeldes, kus kitsarööpali-

* Hans Rebane (1882–1961) oli eesti poliitik, diplomaat ja ajakirjanik. (Toim.)

sel raudteel vastavat hoiatust näinud. Milline neist kirjeldustest tõele vastab, pole teada, Hoia Ronk kinnistus Hindrey juurde aga täiega. Käibele on lastud ka mitmeid teisi oletusi, kuid need on sedavõrd konstrueeritud, et ei vasta ilmselt tõele. Seda enam, et Hindrey ise üksnes raudteeülesõidukohast kui oma kirjanikunime allikast on rääkinud.

Soov eristuda käis igatahes juba algusest peale Karl August Hindrey juurde. Kures on meenutanud, et Hindrey ilmus 1904. aastal Eesti ellu „mitmeti erandlikuna, erinedes meie tookordsest seltskonnainimese tüübist temperamendilt, karakterilt, kujunemiselt, elukogemustelt, isegi puht väliselt olemuselt, püüdes neid erinevusi koguni rõhutada oma intrigeeriva laadiga. Abja päritoluga, baltisaksa kasvatustlike põhimõjudega, selja taga kirevad noorusseiklused, rahutud rännakud mööda kodumaa koole, eneseotsingud, kunstiõpingud ja boheemlikud aastad Peterburis, Münchenis, Pariisis – pidi ta Tartu tagasihoidlikus ja mugavas õhkkonnas mõjuma kuidagi väljakutsuvalt. Atsakas, tuline, tujuküllane, ruttu süttiv ja igale poole sekka lööv, nooruslikult hoolimatu, rassiv ja mässav – pidi tal sama ruttu tekkima konflikte ja lahkuminekuidki kui sõprussidemeidki. See tema viis on püsinud hilisematelgi aastatel. *Enfant terrible* – sellisena tunneme teda ka vanemas meheas”.

Kindel viis teistest eristuda oli olla võimalikult paljudel aladel esimene. Pead tõstev rahvuslus pakkus selleks lõputult võimalusi. Nii saigi Hindrey kohe õige mitmel alal esimeseks. Kaarel Robert Pusta* on kirjutanud, et Hindreyst oleks vististi saanud „tuntud nimega maalikunstnik. Ta lõi aga eesti karikatuuri, lastejutu, kunsti, kirjanduse ja teatriarvustuse”.

Hindrey oli tõepoolest esimene õppinud karikaturist eestlaste seas, esimese illustreeritud eestikeelse lasteraamatu autor, esimese

* Kaarel Robert Pusta (1883–1964) oli eesti poliitik, publitsist ja diplomaat. (Toim.)

eestlaste üliõpilaskorporatsiooni värvide ja vapi kujundaja, esimese Eesti pilkelehe asutaja ja toimetaja, esimese „päris” Eesti kunstinaütuse korraldaja, esimese eesti mängufilmi „Karujaht Pärnumaal” stsenaariumi autor. Samas vaimus võib veel pikalt jätkata. Niigi on aga selge, et Karl August Hindreyd kuulus eelmise sajandi algul tärkavas Eesti vaimumaailmas esimestest esimeste hulka. Ja kuna neil aastatel olid heitlused vaimuilmas lahutamatu seotud heitlustega poliitikamaailmas, pole imestada, et näeme Karl August Hindreyd seismas EÜS-i ajaloolise sinimustvalge lipu kõrval, kui see 1905. aasta tormilistel päevadel esimest korda välja toodi; 1917. aastal Eesti Sõjaväelaste Tartu Komitee esimese esimehena rahvusväeosa loomas; 1918. aasta veebruaris Eesti Ajutise Valitsuse esindajana Haapsalus selle esimest lepingut sõlmimas, enne kui valitsus ametlikult moodustatud oli. Ja nii kuni 1941. aasta Tartu suveülestõusuni välja, kus ta, omal ajal kingitud sinimustvalge lint tekstiga „Karl August Hindreyd” ümber varruka ja jahipüss käes, esimesena Werneri kohviku „vabastas”. Sedagi loetelu võib veel pikalt jätkata.

Vaba Eesti loomisaastatel näis Hindreyd tõepoolest jätkuvat igale poole. Ta oli kohal kõikjal, kus midagi löi ja lehvitas: ajalehetoimetustest Wanemuise puhvetini, Werneri kohvikust kunstnike ateljeedeni, korporatsioonide konventidest kirjanduslike salongideni. Ta tundis kõiki ja teadis kõiki, oli omainimene boheemlaste ja mässumeeste, diplomaatide ja kõrgemate sõjaväelaste, noorte ja vanade juures, kõndis sisse-välja valitsuse istungitelt või osales lahinguplaanide kavandamisel, olles mitme ajalugu teinud otsuse tunnistajaks. Vähe sellest – 1930. aastatel tõusis ta iseseisva Eesti kirjandustaeva absoluutsesse tippu, võites rohkem aasta olulisemaid kirjandusauhindu (Riigivanema ja Vabariigi Presidendi auhinnad) kui näiteks Anton Hansen Tammsaare või August Gailit ja sama palju kui Mait Metsanurk ja August Mälk ehk kolm auhinda.

Seda hämmastavam on, et Hindreyd pole tänaseni ühtegi raamatut kirjutatud. Teisalt on see ju ka arusaadav. Kui see olnuks

võimalik, oli veel liiga vara, kui aga aeg oli küps, polnud see enam võimalik. Kuulus ju Karl August Hindrey Nõukogude Eestis eriliselt vihatud tegelaste hulka, kelle nimi tuli ajaloost täielikult minema pühkida. Isegi raamatutes, kus teda mainiti illustraatori või toimetajana, tuli see tušiga kinni katta. Teatud perioodidel oli koguni Hindrey nime mainimine riigivastane tegu. Kui mõnd paguluse valinud kirjameest vähemalt algul hurjutati, ent varsti üks silm kinni suruti ja lasti osa nende varasemast loomingust Nõukogude Eestiski trükki (Under, Suits), siis Hindrey oli ja jäi täielikult keelatuks. Tema pihta tulistati algusest peale kogupaukudega ja teda nimetati nõukogude võimu eriti põhimõtteliseks vaenlaseks. Erilise vaenulikkuse Hindrey vastu võis tingida ka see, et nõukogude võimudel polnud aimugi, mis oli temast saanud. Kuigi puudusid andmed, et ta elab paguluses, ilmus seal pidevalt kordustrükke Hindrey raamatutest, mis muutis kogu asja loomulikult veelgi kahtlasemaks. Nii keelati Hindrey igaks juhuks ära ka nõukogudevastase tegevuse tõttu paguluses. Kui sulaaja tingimustes hakati Eesti NSV-s eestiaegsete kirjanike raamatuid taas keelatud nimekirjadest välja võtma, jäi Hindrey „aktiivse tegevuse pärast välismaal” 63 autori hulka, kes püsisid koos kõigi nendega seotud raamatutega täielikult keelatuna.

Kuigi Hindrey ilukirjanduslikus loomingus ja eriti lasteraamatute midagi keelamist vajavat nagu polnud, oli ikkagi tegemist mahavaikitud autori mahavaikitud raamatutega, mis noore ajalootudengi huviorbiiti ei sattunud. Mõni nõukogude korra liberaliseerudes üldisest pimendamisest läbi tunginud sähvatus, näiteks valitud novellide kogu „Ja oli kunagi keegi...”, mis ilmus Loomingu Raamatukogu väljaandena 1968. aastal, ei muutnud kokkuvõttes suurt midagi. Teadu saadi ainult Hindrey surmaaeg ja -koht, mille Ülo Tedre järelsonas ära märkis. Seni oli selle kohta esitatud erinevaid andmeid. Eesti NSV ametlikus ajaloos oli selleks antud aasta 1949, sama oli kinnitatud ka Oskar Lutsu mälestusteoses, Soomes toodi Hindrey surmaajana ära aga koguni kolm daatumit: 1949, 1955 ja 1957. Enda

kinnitusel tegi Hindrey manalasse mineku aja aga juba 1967. aastal kindlaks Oskar Kruus, kes saatnud vastava nupu ka ajakirjale Keel ja Kirjandus, kuid tsensuur polevat seda läbi lasknud. Kruus leidnud Irust isegi üles Hans Kuuse nime kandnud vanapapit mäletanud Ilmar Soidra, kes talle näidatud fotodelt Hindrey eksimatult ära tundis.

Ebasoosingusse jäi Hindrey aga ikkagi. Ametliku seisukoha tema suhtes võttis kokku 1974. aastal Tallinnas ilmunud akadeemilise „Eesti kirjanduse ajaloo” IV köite 2. raamat, kus öeldi järgmist: „Poliitilistelt tõekspidamistelt jäi Hindrey kodanlik-natsionalistlikele positsioonidele. Ta ründas kodanliku korra ainuõiguses kahtlevaid ja Nõukogude Liidusse heatahtlikult suhtuvaid kirjanikke ning õigustas riiklikku positiivsuse nõuet. Sellisena mängib Hindrey loomingus psühholoogilise huvi kõrval küllalt suurt osa sotsiaalne värving, mis on sealjuures üsna tendentslik. [---] Saksa fašistlike vägede Eestisse tungimisel juulis 1941 võttis Hindrey osa kodanlike natsionalistide relvastatud jõugust. Fašistliku okupatsiooni aastail avaldas ta ajalehtedes vestete ja miniatuuride kõrval ohtralt nõukogudevastaseid artikleid, sama aja ilukirjanduslikus loomingus jätkas aga harjumuspärasel laadis.”

Järgneval aastakümnel üritati eitamise müüri siiski ka pragusid uuristada. 1985. aastal avaldas kirjanduskriitik ja luuletaja Toomas Liiv Loomingu kaheksandas numbris ülevaate „Karl August Hindrey novellikirjanikuna”, 1986. aastal ilmus aga Eesti novellivara sarjas hulk Hindrey novelle pealkirjaga „Kaugekõne”.

Kõike seda oli siiski naeruväärselt vähe. Nii ei jõudnudki Karl August Hindrey minu teadvusse mitte oma loominguga, vaid pigem oma värvika kuju kaudu, mille meenutajaid oli tollal meie seas veel täiesti arvestataval hulgal. Hindreyest, õigemini tema viimasest kümnest eluaastast ja saatusest, kuulsin noppeid Helmut Tarandilt, kes oli mingil põhjusel temast sügavamalt huvitatud. Mitmeid tema mälestuskilde olen hiljem ka teistest allikatest kontrollida saanud. Tarand

koondas enda kätte Hindrey kuulsaid satiirilisi epigramme, tema kaudu tutvusin ka esimest korda Sädemete aastakäikudega. Tarandilt kuulsin samuti Hindrey Iru peetud päevikust ja et ta jätkas seal tööd pooleliolevate raamatute kallal. Kust ta seda kuulis, tollel ajal ei küsitud. 1987. aastal surres jättis Tarand kogutud materjalid minule ja sellest ajast vaatavad need mulle raamaturiiulist otsa, tuletades meelde tegemata tööd. Sel ajal ehk 1980. aastatel oli isegi mõte Karl August Hindrey uurimisest parajalt absurdne ehk täielikult võimatu. Nii nagu mitmed teisedki asjad.

Kuidas aga praegu vabandada välja asjaolu, et seda ikkagi tehtud pole? Ühelt poolt on Eesti Vabariigi taastulekuga selgelt kaasas käinud Karl August Hindrey taastulek. Hindrey on saanud tagasi oma koha Eesti kirjandusloos, tema raamatutest on enamik uuesti välja antud, mõni isegi mitu korda. Avalikuks on tehtud Hindrey elu lõpuaastad, Kirjandusmuuseumile on üle antud seda puudutavad mälestused ja Iru vanadekodusse peidetud Hindrey „Iru päevik“. Mis aga eriti oluline: tänu Olli Oleskile säilis Hindrey viimane romaan „Aovalged aknad“, mis 1995. aastal koos Iru kirjutatud peatükiga eraldi välja anti.

See kõik on väga tore, kuid kahjuks ei saa seda lugeda piisavaks. Sest paraku on Karl August Hindreyd taasiseseisvunud Eestis ikkagi vaid kuidagi poolikult teadvustatud. Mis pole ka ime, kuna temast pole tänaseni õieti midagi kirjutatud. Milles omakorda mängib olulist rolli Peeter Oleski sõnastatud kriteerium – nimelt olevat lootusetu üritada Hindreyt midagi tõsisemalt kirjutada, kui pole KOGU tema loomingut läbi lugenud. Võtsin seda kriteeriumit esialgu kergelt ja ümisesin laulurida „...ei ole ma veel selles eas“, et kogu kirjutatu läbi tudeerida, kuid olen sunnitud lõpuks tunnistama, et Oleski kriteerium on tõesti üsna täpne – kogu Hindrey loomingut läbi lugemata on temast tõepoolest raske midagi kandvat kirjutada. Sest Karl August Hindrey kirjutas suuresti läbi enda, isikliku kogemuse kaudu. Raamatud, kus ta sellest võttest lahti ütles, on teistest selgelt

nõrgemad, näiteks „Ararauna”. Lisaks sellele, et ta on ise sageli oma novellides kas jutustaja või kellegi teise nime all tegelase rollis, räägivad need ka tihti enam kui otseselt tema sõprade-tuttavate elust, Hindrey poolt kuuldust või kogetust. Sama võivad isegi teha tema ajaloolised romaanid ja novellid. Hindrey eluteed tundmata on kahtlane ütelda midagi kindlat tema loomingu kohta. Ja vastupidi. Nüüd olen aga tõesti kõik Hindrey raamatud läbi lugenud ning suure osa ajakirjanduses avaldatud artiklitest samuti ja võin anda oma tõlgenduse selle vaieldamatult silmapaistva mehe eluteest. Ja mida rohkem tema kirjatöid lugeda, seda rohkem hakkab peas kummitama nimetus „esimene lord”.

Inglismaal on esimene lord konkreetne amet, mitte tiitel. Enamasti mõistetakse selle all positsiooni Ühendkuningriigi administratsioonis, tavaliselt admiraliteedis ehk meie mõistes mereministeeriumis. Eestis esimest merelordi, mereministrit või midagi sellele vastavat pole. Kui isegi oleks, siis ega Hindrey selleks ikkagi ei kvalifitseeruks. Esimene on ta aga tõesti olnud, ja kohe õige mitmel alal. Ja lordilikus talle meeldis. Aristokratismiga on Hindreyd seostanud teisedki. Tema jaoks ei seisnenud see aga välises kombekuses ega nähtavate kulisside laitmatus korrashoius, vaid kasvatuses ja mõtlemisviisis, mis hindab inimese vabadusi Peeter Oleski sõnul nendes piirides, kus saad olla sina ise. Oma avaliku tegevuse esimestest sammudest alates lähtus Hindrey aristokratismi iseloomustavast printsibist: *odi profanum vulgus et arceo* – vihkan võhiklikku rahvahulka ja hoian teda endast kaugel. See ei tekitanud temas siiski mitte mingit ülimustunnet, vaid pigem sooja murelikkust, mis võis teravaks muutuda üksnes siis, kui teine pool aktiivseks läks. Nii pole sugugi patt nimetada Karl August Hindreyd Eesti esimeseks lordiks.

Stoilise, ehtlordiliku rahuga suhtus ta ka pööretesse, mis elul tema jaoks varuks olid. Need võisid ta viia veel sisuliselt olematu riigi noore valitsuse kaootilistele istungitele ja Vabadussõja Narva dessandil Laagna mõisa juures lumesogas kuulipilduja taha punaste

rünnakut tagasi lööma või Kongo ürgmetsadest 1941. aasta juuli-ülestõusu ajal partisanide käsul taas käima pandud Postimehele juhtkirja kirjutama. Samasuguse enesekindlusega jalutas ta Pariisi tänavatel ja astus läbi saadikute kabinetidest, külastas vajaduse korral ülemjuhatajat või käis Pühajärve kalavetel. Kord kõlistas ta noore Eesti riigi esimeste meestega pokaale, siis veetis viimaseid elupäevi tagaaetavana valenime all Iru vanadekodus. Karl August Hindrey elu võttis oma tõusude ja mõõnadega otsekui kokku Eesti saatuse XX aastasajal. Ja juba kasvõi seetõttu tasub sellest kirjutada.

VI

OMA RIIKI LOOMAS

Hoogne edenemine aastatel enne suurt sõda lõi eeldused omariikluse kättevõitmiseks sõja järel, kuigi asjade sellist käiku ei osanud keegi ette näha. Ei teadnud ju keegi, et kogu senine maailm mõne aasta jooksul täielikult kokku variseb. Aga just sellega sai hakkama Suur ilmasõda, mille käigus kadus neli suurvõimu ja tekkis arvukalt uusi riike. Juba Esimese maailmasõja enda puhkemine oli paras üllatus, sest ainult paar kuud enne 1914. aastat ei ennustanud seda veel miski.

Karl August Hindrey oli juba mõnda aega valmistunud pikemaks välisreisiks, mis pidi teda viima üle Põhjamaade Pariisi. Sest nii oli Hindrey meelest kõige odavam, aga ka mugavam. Ja mugavust Hindrey armastas. Raha sõiduks ja eluks Prantsusmaal lootis Hindrey saada Postimehelt Pariisist saadetavate reisikirjade eest.

Kõigepealt suundus Hindrey Riiga, kust sõitis laevaga Kopenhaagenisse. Seal otsis Hindrey üles Eduard Vilde, kes oli end Taanis sisse seadnud. Miks, jäi vähemalt Vildele arusaamatuks. Ju tundis Hindrey EKS-i kirjanduskomisjoni skandaali pärast end ikka veel ebamugavalt, kuid põgusal kohtumisel rääkis ta Vildega küll kõigest muust, aga mitte sellest. Edasi sõitis Hindrey praamiga üle mere Kieli, sealt rongiga Hamburgi, kust juba Kölni ja nii Pariisini välja.

Teekond läbi Euroopa pani Hindrey mõtisklema Eesti ja selle naabrite üle. Ta kirjutas: „Pagan teab, miks meie küll neist, kellest meie aru saaksime ja kes meist aru saaksid ja saavad, nagu daanlased

ja rootslased, lahus peame elama, kuna meil kaaselanikuks just sakslane peab olema.” Rahvaste vahele polnud siiski veel selgemaid eraldusjooni tõmmatud, rääkimata okastraattõketest ja kaeviku-liinidest. Ja Hindreyl oli võimatu ette ennustada, et mõne kuu pärast on kogu see habras maailm kokku varisenud, kuigi teatav kaduvuse vari selle ilu kohal juba lasus. Nagu ilusate asjade kohal ikka. 1. mai 1914 võttis Hindrey igal juhul vastu Pariisis, olles täielikult selle tukslevasse ellu sukeldunud.

Noorpõlve metropol Pariis oli ühelt poolt sama hiilgav nagu varem, teisalt oli üht-teist muutunud. Pretensioonika nooruki asemel oli Hindrey nüüd mees, kes oskas elu nautida ja võis seda endale ka lubada. Mitte et Hindreyl raha paremale-vasakule loopida oleks olnud – ta võttis endiselt võlgu –, kuid kunagine puudus ja nälga olid seljataha jäänud. Ja elu nautis ta nüüd nii põhjalikult, et harilikult alles lokaalide sulgemise järel ehk hommikuks koju naastes kõik elukoha asukad üles ajas, kui ta uksehoidjalt häälekalt sisselaskmist nõudis. Loomulikult ainult eesti keeles.

Suvel oli Pariisis lämmatavalt palav ja kohalikud sõitsid võimaluse korral ära maale. Sellest ajast rääkis Ferdinand Kull, kelle juures Hindrey elas, oma mälestustes Hindreydest juba mitmuses ja Hindrey isegi kippus reisikirjades „mina” kõrval meie-vormi kasutama – järelikult olid Hindreyd otsustanud endale Pariisis hilinevad mesinädalad korraldada. See, et kuskil kaugel olid revolutsionäärid mingi ertshertsogi maha kõmmutanud, ei tohtinud ju ometi segada puhkust Bretagne’is!

Maaialmalinna sära oli Hindrey mõtisklema pannud, kui palju maailm on eestlasele viimasel ajal lähemale tulnud, nii et ta Postimehele kirjutas: „Inimesed neilt vaiksetelt metsajärvedelt, madalatelt mererandadelt, pooltühjadelt parkidelt ja unistelt uulitsatelt igatsevad kord elus teistsugust maailma. Nad tõttavad ära uppuma Venemaa piirita rohtlaantesse ja mustamulla muinasjutulistesse viljasalvedesse. Ameerika kullaväljad kutsuvad neid. Itaalia sinist

taevast peavad nad oma pää kohal tundma ja Alpide jäiseid kõrgusi rind rinna vastu. Troopika päike peab neid surnuks pistma ja nende varbad peavad ära külmama maakera nabadel. Ookeanid peavad nende põrandatel elukardetavat pimesikku mängima.”

Pariisi kirjeldas Hindrey suuresti samasugusena nagu enne, ainult et nüüdseks olid selle vallutanud autod. Hindrey üritas siiski säilitada Pariisi suhtes kriitilist meelt, olles suurlinnast samas selgelt lummatud ja kirjutades Postimehele saadetud reisikirjas: „Aga kui Prantsuse blasseeritud päike oma pale on ära peitnud hallide horisontide taha, öö kui varas üle kohiseva linna langeb ja öine päike – elekter – miljonil silmil alla uulitsale naeratab, siis lähen ma Pariisi bulvarile, nüüd on ta täius. Ärid on oma sahkerdamise lõpetanud, nad on taganenud klaasakna taha ja kõnelevad veel tule keelt. Need on tunnid, kus elekter kirjaoskajaks saab ja nägemata käsi suurtel tähtedel seinadele kirjutab, mitte hirmsat meneteekelit, vaid seda, mis uulits ihkab. Selles tulede meres särab päevane mustus kui teemant, tahmased müürid on kui paastualtarid, mis kaetud musta sametiga. Raudsete põrnikatena ähivad autod põlevil silmil otsata siledatel tänavatel. Laiadel kõnniteedel vingerdab ja venib kaks tuhandepäalist madu nägemata jalapaaridega: rahvamurd. Üks läheb, teine tuleb.”

Hindrey nautis neid viimaseid hetki selles tegelikult juba kadunud maailmas, millel endal polnud loomulikult aimugi, et ta kadunud on. Mis tegi ta tagantjärele vaadates eriti ilusaks. Loomulikult nõudis suvitamine Bretagne’is ressursse ning rahahädas Hindrey pommitas Postimehe toimetust üha uute palvetega kiiresti raha saata. Seejuures pakkus ta ka välja mõtteid, mida peaks Eestis kultuurirahva toetamiseks ette võtma, näiteks rajama kunstnikele Pühajärvele suvituskoha.

Vabariiklik Prantsusmaa jäi Hindreyle siiski kaugeks, seda enam, et see ise tundus end rohkem keisririigiga seostavat. Kuid olgu tegemist vaba- või keisririigiga, oma huvide eest oldi alati valmis sõdima. Nii kippusid Bretagne’is juba sõjajutud kõike muud enda alla matma. Peagi sattusid siia suvitama sõitnud boheemlased (Hindreyd, Kullid,

preili von Essen, vene kunstnik Daškov) tõsistesse rahalistesse raskustesse. Viimases hädas saatis Hindrey Pariisi Koortile lühikese telegrammi „Saatke 50” – pikemaks ei jätkunud lihtsalt raha. Seepeale viidi Koort aga Pariisis politseisse, kuna kahtlustati, et tegemist on kodeeritud sõnumiga. Lõpuks suutis Koort politseile siiski selgitada, et tegemist on tema rahahädas tuttavatega. Bretagne’is lõksu sattunud seltskonnal õnnestus viimaks Vene konsulilt Brestis raha laenata, et Pariisi tagasi sõita.

Kuigi prantslaste patriotismis polnud kahtlust, jäi Hindreyle mulje, et sõda oli nende meelest ikkagi üks väga kurb asi. Mingit erilist vaimustust ei kohanud Hindrey ka Pariisi tagasi jõudes. Sõjast andsid küll juba teel tunnistust rinde poole sõitvad ešelonid, mida Hindrey kirjeldas järgmiselt: „Rong rongi järele, soldateid, suur-tükke, hobuseid täis. Vaguni seintel „Kiirrong Berliini”, „Lõburong Berliini”, „Wilhelm II kõige suurem siga”, karikatuurid, Preisi soldatid ja Willem võllas, salmid. Vagunite akendel lilled, lipukesed. [---] Suur võit Elsassis, Mühlhausen võetud, määratu palju sakslasi vangi langenud. Sakslaste metsikutest, Liebknecht maha lastud, Jaurès ära tapetud, Berliinis mäss ja nälg. Kuid suurem hulk kaasasõitvatest soldatitest oli oma otsustes tagasihoidlik, hästi skeptiline. Tuju aga hää, kindel ja rahulik.”

Usuti, et Saksamaa lüüakse kiiresti puruks, ja vannuti kättemaksu eelmise sõja eest. Pariisis rabas Hindreyd aga siin aset leidnud muutus, mis oli tagasihoidlikuks eelmänguks sellele, mis lähiaastatel kogu maailmas järgnes. Elurõõm ja muretus olid minema pühitud, värvid otsekui kadunud. Seda kirjeldas Hindrey järgmiselt: „Siin on nii õudsaks jäänud. Nii vaikseks. Autobussid ei ähi enam. Kaupluste ette on raudkardinad lastud ja nende pääl seisab „Peremees kõigi teenijatega sõjas”, või mõni sellesisuline teisend.” Veel hullemaks muutus pilt, kui rinne juba Pariisi vahetusse lähedusse jõudis. Hindrey kirjutas sellest Postimehe toimetusse nõnda: „Ja siis sõitsin tagasi siia ja elan vaikselt ja võlgu ja rahata ja ootan, mis taevas teeb. Pariisi üle

sõidavad Saksa aeroplaanid, võitude pääle vaatamata, mis Prantsuse ajalehed alati teatavad. Ja võitudest hoolimata on sakslased Pariisist ainult kaks jaama kaugel.”

Hindrey luges kirjas üles Pariisis viibivaid Eesti boheemlasi, nagu Rudolf Tassa, Jaan Koort (1883–1935), Rudolf Tobiase abikaasa, tant-sijatar Luise Tobias (1881–1952), Laikmaa õpilane Johan Otsmann ja viiuldaja Eduard Julius Sõrmus (1878–1940) abikaasaga. Raudteed kasutades koju Eestisse sõita oli võimatu, Vene alamatele pakuti tee-konda esiteks Inglismaale, sealt laevaga Skandinaaviasse ning edasi üle Soome tagasi Venemaale. Hindreyle oli see igati meele järele, sest ta polnudki Inglismaal käinud. London ja üldse Inglismaa meeldisid talle üliväga. Siin sobis talle peaaegu kõik, nii maa kui ka inimesed. Isegi iga sadamatööline oli siin härra, talumeestest ja pudupoodni-kest rääkimata.

Kui Hindrey Inglismaalt lahkus, andis sõda end juba päris otseselt tunda. Näiteks anti reisijatele pärast Newcastle'i sadamast väljumist resoluutne käsk laevalaelt lahkuda. Laevas leidis juba ka neid, kes olid sõda omal nahal kogenud – ellujäänuid „Runölt”, mis maailma-sõjas esimese laevana Inglise ranniku lähedal miinile jooksis ja viis endaga märga hauda kaasa arvukalt inimesi. Meresõja õudus jõudis pääsenute jutustuse kaudu nüüd esimest korda Hindreylegi kohale. Sõja kergelt ja kiiret lõppu ei paistnud igatahes küll kuskilt oodata olevat. Kui Prantsusmaal oli üldiselt arvatud, et mõne kuuga on sõda võidetud, siis Inglismaa valmistus pikaks ja visaks jõukatsumiseks, milles Keskriigid lõpuks ikkagi lüüa saavad. Hindrey pidas seda hoiakut realistlikumaks prantslaste omast. Hoolimata oma Saksa-maa-vastasusest, ei läinud Hindrey kaasa hurraa-patriotismiga, leides, et ajakirjandus ei peaks rahvast üles kütma õuduslugudega „hunnide metsikustest”, mis kontrollimisel võivad osutuda tavaliseks propagandaks.

Stockholmis andis sõja puhkemisest märku igaks petteks reisi-laeva sadamasse saatev miinitraaler. Siin polnud sõda siiski eriti veel

tunda, kuni Hindrey kohtas esimesi Saksamaalt sõjavangist vabane-
nud eestlasi. Edasi viis tee üle lahe laevaga Raumasse, kust sõideti
rongiga edasi Tamperele. Siin purssis mõni ametimees ja Punase
Risti õde juba lausa eesti keelt. Tamperele läks kiirrong Petrogradi,
kus peatuti Mihkel Lüdigi juures. Petrograd oli „must, porine ja
külm” nagu Venemaa ikka, kuid vähemalt oli siit koduni kiviga
visata.

Järgmised aastad veetis Karl August Hindrey kodumaal, olles
tegev Postimehe toimetuses ja Vanemuise Seltsis. Sõda hakkas end
aga siingi üha tugevamalt tunda andma. Hindrey tuttavate seas oli
juba langenuid, näiteks kirjamees Peäro August Pitka (1866–1915),
kelle „Lastejutte” oli Hindrey 1911. aastal illustreerinud. Rinnegi
nihkus Eestile üha lähemale. Saksa väed olid vallutanud suurema
osa Kuramaast ja valmistusid sissetungiks Liivimaa kubermangu.
Lõuna-Eesti, eriti Tartu, oli üle ujutatud Läti sõjapõgenikega. See
tekitas küsimuse, kas Venemaa suudab enam Eestit hoida või sei-
sab ees elu Saksa võimu all. Samas ei hellitanud Hindrey Saksamaa
suhtes mingeid illusioone. Olukord oli niisiis keeruline: Venemaaga
edasi minna nagu enam ei saanud, Saksamaa all olla aga ei tahtnud –
üle ei jäänudki muud kui iseseisvus. Mis oli loomulikult täiesti hullu-
meelne idee. Hindrey oli näinud, kuidas unistus Vaali Vabariigist
selle teostajad 1905. aastal kasakate püssitorude ette saatis.

Takkajärele on Hindrey kinnitanud, et tegelikult oli mõte ise-
seisvusest liikunud juba ammusest ajast iga isamaad armastava eest-
lase hinges: „Ta on Mahtra ja Pühajärvegi sõjas ebamääraste ning teist
ütlevate sõnade taga peidus olnud, idee on 1905. aastal sotsialistlike
hüüete taga varjul seisnud, on Moskvas salajase autonomistide klubi
koosolekul vaikides pead tõstnud, Peterburis rahvuslikus rongkäigus
varjatud kihutajaks olnud.” 1917. aastal toetasid iseseisvusideed ka
nii Eesti seltskonnas kui ka Vene Põhjarinde juhtkonnas levima
hakanud mõtted moodustada lätlaste eeskujul Eesti rahvusväeosad.
Tallinnas kõheldi, Tõnisson aga rõhutas, et iga avanevat võimalust

oma mõju suurendada tuleb kasutada, sest me ei tea, kas sellist võimalust veel kunagi tuleb.

Eesti rahvusväeosade asutamist oli ühel paljudest koosolekutest Tartus juba 1916. aastal tugevalt toetanud ka surmahaige Villem Reiman, kes mõistis hukka Tallinna tegelaste ettevaatuse ja rõhutas, et eestlased pole orirahvas ega saa üritada ajaloo eest peitu pugeda. Reiman tuletas meelde, et iga rahva elus on hetki, mil välja antud veksleid saab vaid verega lunastada. „Nüüd on see hetk käes,” kuu- lutas Reiman ja kuigi see oli tema elu viimane avalik esinemine, jäid Reimani sõnad Hindrey hinge pikalt kõlama.

Edasised sündmused keerasid elu aga täielikult pea peale. Kuigi Venemaa probleemid olid juba mõnda aega üha märgatavamaks muu- tunud, tuli tsaarivõimu sedavõrd järsk kokkukukkumine 1917. aasta algul üllatusena. Hindrey ise on selle kohta oma kirjades Tartust öel- nud järgmist: „Pööre tuli siin niisama järsku kui mujalgi. Esimeseks tagajärjeks oli natuke uimane olek: hääd tuli liiga palju. Ühes sellega aga ka ülesandeid, nõnda et ei teadnud, millest kõigepäält kätega kinni haarata. Kõik soovid löid tuha all põlema. [...] Vene sinne ollus vaatab ka praegugi, pääle riigipööret, Baltimaade kui võidetud ja okupeeritud maa pääle. Ametiasutused ja seltsid on ühinunud, kõva kihutustöö on käimas ja juba tagajärjesid toonud: Eestimaa komissariks nõutakse ainult veel venelast. Kõik venestav ametnikkude kogu astub ühiselt meie vastu välja. Veri on paksem kui vesi.”

Igatahes oli selge, et rahvuslikud jõud peavad välkkiirelt tegut- sema, selleks tuli aga tegevuskavas kokku leppida. Plaan autonoomia saavutamiseks oli juba valmis, nüüd tuli otsustada, kas uutelt või- mudelt veel midagi nõuda ja kui, siis mida. Nüüd oli Tartu kord ettevaatlikum olla. Tallinna linnas oli valitsemine juba mõnda aega olnud eestlaste käes ning andnud sõakuse suuremaid riske võtta. Tartus aga peljati nõuda, et eestlastest moodustataks üks kuber- mang, sest kardeti, et selle etteotsa eestlast ei seata. Tõnissonile „ära teha” soovivad esindajad hääletasid tema ettepanekud aga maha ja

Tallinna omad jäid peale. Eestlaste ala ühendati ühe kubermangu alla, mille komissariks ehk Ajutise Valitsuse esindajaks kohapeal sai Tallinna linnapea Jaan Poska. Venemaa Ajutine Valitsus üritas autonoomiaseaduse kinnitamisega küll venitada, kuid eestlaste võimas meeleavaldus Petrogradis 26. märtsil ehk uue kalendri järgi 8. aprillil 1917 sundis teda järele andma. See lükkas Eestis käima Eesti sõjaväelaste organiseerumise, mille eesmärgiks sai Eesti sõdurite koondamine lätlaste eeskujul rahvusüksustesse.

Kui Tallinnas vedasid asja pigem sõjaväelased, siis Tartus seltskonnategelased – Eesti rahvuslike väeosade Tartu Maleva büroo etteotsa valiti Karl August Hindrey. Juba aprillis läksid büroost välja esimesed kirjad, milles kutsuti Eesti sõjaväelasi kodumaale, liitumaks kavandatavate rahvusväeosadega. Mõne kuuga muutuski unistus luua 1. Eesti polk reaalsuseks. Kui üldiselt suhtus Eesti avalikkus „oma armee” moodustamisesse positiivselt, siis kohalikud enamlasted olid sellele algusest peale vastu ja tegid oma häälekandjas Kiir sellekohast aktiivset kihutustööd. See omakorda sundis Hindreyd kirjutama Eesti polkudele põhjalikumat toetusavaldust, mis ilmus ajalehes Postimees 22. aprillil 1917. Avaldus kandis pealkirja „Avalik kiri „Kiire” toimetajale” ja autor kasutas pseudonüümi Hoia Ronk. Kirjutises toob Hindrey välja põhjused, miks rahva enamus rahvusväeosade moodustamist toetab, ja küsib, miks siis Eesti enamlasted nendele vastu seisavad. Eesti sõdur ütlevat näiteks nende toetuseks: „Minul on kodus hää sõdida, sest minu ümber on teised inimesed, kes minu keelt kõnelevad, kes minu mõtteid mõtlevad ja laule laulavad. Minul kodus on oma inimesed, kelle käest ma kirju võin saada ja suusõnalisi teateid ja kelle kätt ma vahetevahel võin pigistada. Minu kodumaa rannal elavad suguvennad, kes merd tunnevad ja neemesid ja lahti, ja kelle silmad aina kallast tunnevad ja kes meie kätt võivad juhtida vaenlase tagasitõrjumiseks. Ja lõpuks, kui me peaksime surema, on emal meie haud teada.” Muu hulgas päris Hindrey Eesti enamlastelt, ega need ometi ei taha, et Saksamaa siia sisse lainetaks,

ja küsis Jaan Anveltilt irooniliselt, et järsku on too rahvuslike püüete varjatud toetaja, sest mis muu saaks neid püüdeid tõhusamalt õhutada kui vastutötamine Eesti polgule.

Avalik kiri tegi Hindrey Eesti sõjaväelaste seas ühe hoobiga oma inimeseks, tuues talle arvukalt sõpru, aga ka vaenlasi. Sõprade seast kaks saatsid Hindreyd nüüdsest elu lõpuni. Eesti Sõjaväelaste Ülemkomitee kaudu sai Hindrey nimelt tuttavaks leekiva rahvuslase Johan Pitkaga (1872–1944), kelle juurde saadeti kõik, kes olid kokku porganud mingi lahendamatu probleemiga. Pitka jaoks polnud lahendamatuid probleeme aga olemas. Ja nii lahendaski ta need kõik ära, olles valmis Eesti heaks riskima elu ja varandusega. Hindreyle selline hoiak imponeeris. Hindrey oli tundnud ja hinnanud ka Johan Pitka vanemat venda Peäro Pitkat (1866–1915), kes kasutas kirjanikunime Ansomardi. Esimeses polgus sõbrunes Hindrey erilisel aga alampolkovnik Ernst Pödderiga (1879–1932). Mis neid kahte üheelist, kuid muidu erinevat meest sidus, jääbki saladuseks. Vahest oli selleks julgus, sest ka Pödder ei kartnud kedagi ega midagi. Muidu oli aga rahvalik „kindral õkva” peenete kommetega härrasmehele täielik vastand. Aga öeldakse ju, et vastandid tõmbuvad. Mis aga puutub enamlaste vastuseisu rahvusväeosade moodustamisele, siis nende vaatepunktist lähtudes võis see isegi loogiline olla. Panid ju just rahvusväeosad aluse veidi rohkem kui aasta pärast ellu kutsutavale rahvaarmeele.

Enamlaste kihutustööst hoolimata või mine tea, vahest just tänu sellele, levis mõte Eesti iseseisvusest Eesti sõjaväelaste seas üha laiemalt. 1921. aastal on Hindrey meenutanud, et 1917. aasta teiseks pooleks oli iseseisvuse mõte rahvusväeosades juba sedavõrd levinud, et sai „Rakveres sõjaväeliste koondusbüroode koosolekul nende ridade kirjutajagi poolt koosoleku meeoleu kokkuvõttes tähele pandud ja koosoleku jaoks tarvilikult formuleeritud. Sõna „iseseisev Eesti” on sest ajast elama hakanud, kui eesti rahvas ka oma elu teadlikult elama tahtis hakata. Mida teadlikumalt, seda sagedamini ja selgemini”.

1. Eesti polk oli enamlaste nõudmisel Tallinnast välja viidud ja asus ümber Rakveresse, kus selle formeerimisel osales ka Hindrey. Ta tutvus siin selle ohvitserkonnaga, mis veidi rohkem kui aasta pärast etendas kandvat rolli Eesti rahvaväe sünnis ja Vabadussõjas. Rakverest viidi polk Haapsallu, tagavarapataljon aga Tartusse ja Võrru, kus see formeeriti ümber laiemalt rahvusväeosade jaoks. Selle tööga oli lähedalt seotud ka Hindrey, kellele Tartu tagavarapataljonis eriti sügava mulje jättis süvenevas kaoses korda ja rahvuslikku meelust hoida püüdev 4. roodu noor porutsik nimega Julius Kuperjanov (1894–1919). Mine tea, vahest ühendasid neid sarnased kogemused Hugo Treffneriga, kes oli Kuperjanovilegi üritanud „schindrit teha” ehk ihulist karistust jagada, millele viimane oli aga vastu hakanud, kaabut kergitanud ja koolist minema jalatanud. 1. Eesti polgu eesotsas seisis juba Rakverest alates polkovnik Aleksander Tõnisson (1875–1941). Kui enamlased ta 1917. aasta novembris lahkuma sundisid, asus asemele alampolkovnik Ernst Põdder.

Selleks ajaks olid lahkkelid enamlaste ja rahvuslike ringkondade vahel jõudnud aga juba avaliku vastasseisuni. Ainuvõimu kehtestamise järel olid enamlased keelanud Maapäeval kokku tulla, ja kui see keelule vaatamata 15. novembril 1917 seda ikkagi tegi ja kuulutas end kõrgemaks võimuks Eestis, ajasid enamlased selle vägivallaga laiali. Esimeste seas protesteeris toimunu vastu 1. Eesti polk, tagavarapataljoni sõdurid osalesid Tartus aga suuremal meeleavaldusel Maapäeva toetuseks. Ent Tallinnast punakaartlastega saabunud Viktor Kingissepp vahistas Jaan Tõnissoni ning vastuhakk lämmatati. Enamlased võtsid ka Postimehe üle. Nende võim muutus üha kindlamaks ja vägivald suuremaks. Hindrey iseloomustas hiljem mälestustes punaste võimutsemist järgmiselt: „Lehti meil enam ei olnud, nad olid üle võetud ja rääkisid enamlaste keelt. Kuid selles keeles ei saadud meile mitte selgeks teha, miks see elu, mida elasime, nii vilets ja umbne pidi olema, miks iga mees, kes enne midagi ei olnud, äkki võimumeheks sai, kes käskis ja armu ning viha jagas oma arusaamise järele. Miks kohtud

sisse seati, tribunalid, kel muud autoriteeti ei saanudki olla kui seda, et nad rusikaõigusega olid sündinud ja rusikaõigust tarvitasid. Miks iga kord kadus, kogu elu roopast välja lükati ja kõik inimesed ägasid, peale nende, kes endise korra all olid kannatanud ja oma juhtimisomadusi mitte ei olnud seni saanud näidata: lahti lastud sulased, vinditavad trükitöölised, paikrätsepad, ilmaparandajad igat sorti, isegi kurjategijaid, kui ikka selle „endise korra” ohvrid.”

Eriti raske surve alla sattunud baltisakslased asusid nüüd otsima kontakte eestlastega. Ent nad orienteerusid üha selgemalt Saksamaale ega tahtnud mingist „rahvuslikust enesemääramisest” midagi teada, oma positsioone siiski täielikult avamata. Küll käidi eestlaste juures kurtmas: „Ei või ju ometi maad lasta hukka minna.” Eestlaste moosimiseks kasutati Eesti haritlastele tuttavat kultuurihuvilist Friedrich von Stryki. Mida aeg edasi, seda konkreetsemaks kohalike parunite jutt muutus. Saksamaa olevat valmis punased Eestist välja ajama, selleks oli neile kohapealt kutset vaja. Sakslaste jutt oli Hindreyle algusest peale kahtlane tundunud, nüüd läksid ohutuled aga täiega põlema. Teised Tartu juhtivatest tegelastest nii järsud siiski polnud, sest punaste võimutsemine oli ikka hull küll. Nii nõustuti palvekirjaga Saksamaale mineva delegatsiooni koosseisu ka eestlasi nimetama ja valiti üheks nendest just Hindrey kui sujuvat saksa keelt kõneleja. Hindrey nõudis aga, et Saksamaale minekuks on vaja selleks volitusi Maapäeva vanematekogult, olles veendunud, et see neid ei anna. Sakslased üritasid küll Hindreyle seletada, et Maapäeva luba polevat antud juhul tarvis, kuid Hindrey jäi enesele kindlaks – tema ilma Maapäeva volitusega ei sõida. Nüüd tulid sakslased ise vanematekogu veenma. Hindrey meenutas seda hiljem järgmiselt: „Koosolekule Sarali juure ilmus õhtul, muidugi von Rothi poolt informeerituna Fr. von Stryk, kes Poskale – teised läksid ära tagumisse tuppa – selgeks püüdis teha, miks ikka vaja sõita ja miks sõitmata jätmine halb on. Otse kõditas, kuidas Poska alati ütles: „Jaa, jaa”, ikka üsna heakskiitvalt ja tõsiselt jaatas, kuid mitte ühtegi

konkreetsset lauset ei ütelnud, üldse midagi peale „Jaa” ei ütelnud, nii et Fr. von Stryk kannatamatusega minu poole pööras ja lausus: „Aga teie võite siis ju ometi sõita!” Ja kui ma kahetseva käeliigutuse tegin, lahkus.”

Rohkem kui kaheldava väärtusega koostöö sakslastega huvitas eestlasi oma saatuse otsustamises ise peamist rolli etendada. 1918. aasta alguseks olid kõik Eesti erakonnad peale enamlaste asunud selle iseseisvumist toetama. Maapäeva Vanematekogu seadis suuna iseseisvuse võimalikult kiirele väljakuulutamisele, võttes vastu iseseisvusmanifesti teksti. Moodustati kolmeliikmeline Päästekomitee, mis pidi korraldama iseseisvuse väljakuulutamise ja seadma ametisse Ajutise Valitsuse. Nendes aruteludes osales ka Hindrey. Olukord oli keeruline ja ebaselge, igal juhul peeti vajalikuks enne sakslaste saabumist Eesti iseseisvus välja kuulutada. Otsekui oma võimu „viimse ohkena” võtsid enamlased üle Eesti Diviisi staabi ja Hindrey pidas targemaks põgeneda Haapsalusse 1. Eesti polgu kaitse alla. Siin oli olukord täielikult polgu ülema Ernst Pödderi kontrolli all, kes kuuldud Hindreylt otsusest iseseisvus kiiremas korras välja kuulutada, leidis, et seda võiks teha Haapsalus, 1. Eesti polgu tiiva all. Punastelt võeti jõuga vedur ja Eesti Sõjaväelaste Ülemkomiteest paljudele tuttav Johan Juhtund kihutas Tallinnasse Päästekomiteed Haapsalusse tooma. Kuid Päästekomitee ei pääsenud taganevatest Vene vägedest läbi. Samal ajal võtsid 1. polgu sõdurid võimu punastelt Haapsalus täielikult üle. Selleks ajaks olid Pödderil juba kindlad andmed, et Saksa väed tungivad kohe saartelt mandrile ning on 21. veebruari hommikuks Haapsalus. Kuigi Hindrey polnud 1. polgule mingit konkreetset korraldust toonud, otsustas Pödder Haapsalus iseseisvuse sakslaste saabumisel välja kuulutada. Seda pidi siiski tegema tsiviilvõim, konkreetsemalt linnapea. 21. veebruari hommikul olid sakslased kohal, nende ülem major Steffens seadis oma staabi üles Peterburi võõrastemajja, linnapea oli aga kadunud. Pödder aga ei kohkunud, lükkas elegantse liigutusega ette Hindrey ja esitles teda:

„Herr Hindrey... von Estland Regierung” (Härä Hindrey Eesti valitsusest), jättes igaks juhuks täpsustamata, kas tegemist on valitsuse liikme või selle emissariga. Sellel poleks ka olnud suuremat vahet, sest tegelikult polnud Hindrey kumbagi, isegi vabariik oli tegelikult välja kuulutamata, mingist valitsusest rääkimata.

Edasist on Hindrey ise meenutanud järgmiselt: „Nii tuligi siis mul Saksa ohvitseridele teatada, mis vaja. Kannan siis ka ette, et Eesti on end iseseisvaks kuulutanud, ei loe end sõjajalal olevat Saksamaaga, ei tee sakslastele takistusi võitluses venelastega ja tarvitab oma relvi korra ja rahu alalhoiuks maal, kus liigub Vene sõjaväe demoraliseeritud jõuke. Mis sellest, et me ei teagi, kas Tallinnas on välja kuulutatud iseseisvus! Mis sellest, et meil pole põrandaaluse valitsuse poolt mingit volitust, vaid ainult valitsuse koosolekust osavõtjana otsus teada: sakslaste tulekul kohe iseseisvus deklareerida.”

Hindrey ladus saksa keel avaldas muljet ning temaga asuti koostama dokumenti 1. Eesti polgu ja sakslaste suhete korrastamiseks. Aasta hiljem meenutas Hindrey seda nii: „Ma ütlesin siis, et Eesti riik Saksa riigiga sõjajalal ei seisa, erapooletu on ja ei sõdi, Saksa sõjaväe ülemuselt aga nõuab, et Eesti sõjaväeosadele üleüldse ja 1. polgule eraldi sõjariistad alles jäetaks. Sedasama nõudmist toonitas polguülem, mille peale major Steffens ütles: Seda teeme enne aga kirjallikult. Palusin majorit, et ta dikteeriks. Ta dikteeris umbes järgmiselt, dokument läks pärast meie valitsuse kätte: „Esimese Eesti polgu ülem ja ohvitserid kohustavad endid, et esimene Eesti polk mingit sõjalist tegevust Saksa vägede vastu ette ei võta”, ja arvas, et nüüd võiks allakirjutamisele asuda. Kuid meie arvasime, et kahe kontrahendi vahel ka teise kontrahendi nõudmisi tähele tuleks panna. Lisati siis juurde: „Eesti esimese polgu ülesandeks jääb korra alalhoidmine maal, kusjuures temale sõjariistad kuni edaspidiseni (bis auf weiteres) kätte jäetakse.” Nii oli Eesti riiki esindav väeosa sõlminud riigi eest esimese rahvusvahelise lepingu, ilma et teda olnuks veel välja kuulutatud.

Saksa väed jätkasid liikumist Tallinna poole. Sealt saadeti neile

vastu punakaardi salk, kes sai 23. veebruaril toimunud kokkupõrkes raskelt lüüa. Samal päeval loeti Pärnus ette iseseisvusmanifest, Tallinnas puhkes punaste seas paanika ja nad valmistusid lahkuma. Seda kasutades haarasid eestlaste relvaüksused Tallinnas võimu ja töid kohale Päästekomitee, kes kuulutas iseseisvuse välja ning pani ametisse Ajutise Valitsuse. Järgmisel päeval marssisid Tallinnasse Saksa väed – Eestis algas Saksa okupatsioon. Sakslased tegid viivitamatult selgeks, et nad ei taha mingist Eesti Vabariigist midagi kuulda. Eestist pidi saama Saksa riigi osa või siis sakslaste kontrolli all olev nukuriik, kus eestlaste roll olnuks minimaalne. Hiljem võeti suund vormiliselt iseseisva, kuid Saksamaaga personaaluniooni kaudu seotud Balti hertsogiriigi loomisele, milles peamist rolli etendasid Eesti- ja Liivimaa rüütelkonnad. Eestlastele ei sobinud arusaadavalt ükski mainitud variant. Ajutine Valitsus läks põranda alla ja kutsus rahvast passiivsele vastupanule. Päästekomitee liige Jüri Vilms läks kaaslastega üle külmunud lahe Soome, et pürgida siit läände, kuid võeti segastel asjaoludel kinni ja lasti maha. Hindrey uskus, et kogu loos oli mängus sakslaste käsi, ega hoidnud oma seisukohta kuidagi vaka all.

Ta oli Saksa sõjaväeüksuste järel liikudes tulnud 1918. aasta veebruari lõpul Tallinna, et kuulda, mis oli siin vahepeal toimunud, saada ülevaade olukorrast ning juhiseid edasiseks. Ja nautida loomulikult korralikku õhtusööki Hindrey meelest Tallinna parimas restoranis St. Peterburgi hotellis. Pikalt ei saanud Hindrey Tallinnas aega veeta, keskenduda tuli Postimehe probleemidele, mis punavõimu kokku varisedes oli taas hea hoo sisse saanud. Nüüd tuli kiirelt paika saada suhted uute võimumeestega. Sakslastega läbikäimises peeti Hindreyd aga teatavasti eksperdik. Postimehe suuna määrasid üldse sel perioodil peaasjalikult kolm meest: Hindrey, Anton Jürgenstein ja Oskar Kallas. Nii olid Hindreyd käed-jalad tööd täis ning ega Saksa okupatsiooni aeg talle ka muidu kerge polnud. Kasvõi seetõttu, et hästi süüa-juua armastav Hindrey oli seda sõjaajast hoolimata teha

saanud. Nüüd oli Hindrey Prantsuse veinidest ja juustudest ning Inglise teest ja küpsistest ära lõigatud. Liikus ainult viletsat Saksa kaupa ja sedagi althõlma. Kuidagiviisi õnnestus tal hankida paar korvi Ungari „musseerivat veini” (ilmselt muskaatveini), mida pakuti šampanjeri nime all. „Vähemalt odav, väga odav oli see ainus sakslaste poolt sissetoodud jook, mis oli joodav, kuna teised akvaviidid ja mis nad olid, seisid rohkem puupiirituse põhjal,” meenutas Hindrey.

Saksa 8. armee ülemjuhatus (AOK 8) *Pressestelle* ei osanud Postimehega esialgu midagi suuremat pihta hakata. Suhted AOK 8-t esindava leitnant von Thaddeniga olid asjalikud, kuid tema asemele toodud hauptmann Mülleriga läksid need kiirelt hapuks. Kui seni oli toimetusel õnnestunud sakslaste saadetud artiklite avaldamisest Postimehes kõrvale vingerdada, siis nüüd hakati nende ilmumist tingimusteta nõudma. Ei tahetud ka, et neid varustatakse kommentaariga „sõjaväevõimudelt saadud”. Kui Postimees hakkas ilmselt kohalike baltisakslaste kirjutatud lugude nõrgale tasemele viidates neid mustadesse raamidesse panema, nõudsid sakslased nendegi „leinaraamide” kõrvaldamist. Saksa poolega läbirääkimisi pidav Hindrey keeldus ja tema „mõistusele toomiseks” saabus Saksamaalt veel mingeid erivolitustega tegelasi. Need kuulutasid, et Balti provintsid jäävad niikuinii Saksa võimu alla ja Postimehel tuleks sellega arvestada. Hindrey aga olevat „inglisemeelne”, mida tema reisikirjad Londonist selgelt näitavad. Hindrey lausus selle peale, et „aitäh, et meelde tuletasite, eelmisel nädalal unustasingi traditsioonilise teejoomise kuningannaga Buckinghami palees ära”.

Sakslased ei lasknud end Hindrey irooniast segada. Talle teatati jahedalt, et Balti kubermangud jäävad sakslaste võimu alla ja Postimehel oleks targem kuulata, mida talle öeldakse. Nüüd otsustas Hindrey kõik ühele kaardile panna. Vestlustest Saksa sõjaväelastega oli ta aru saanud, et neil on Berliinis probleeme niigi küllalt, ja oletas, et sakslased ei taha tegelikult Eesti suurima päevalehe sulgemist. Nii teatas ta külmalt, et paneb lehe kinni, ja jalutas näiliselt rahulikult

välja. Ise meenutas ta seda hiljem järgmiselt: „Nagu uimasena kõn-disin ma toimetuse poole, tundsin tõesti rammestust. Ning hakkasin kahtlema oma veendumuses, et sakslased ikkagi „Postimeest” sul-geda ei taha ega ka hea meelega näe, et ta ise lakkab ilmumast. Toi-metus oli nähtavasti täiel arvul koos, kui ma astusin üldisesse suurde tuppa. Nägin, et Aino Kallas oli tulnud, nagu sageli, raamaturiiuilil enesele lugemismaterjali otsima. Kõik vaatasid mulle põnevalt vastu. „Panin „Postimehe” kinni”, suutsin lausuda. Siis ütlesid närvid üles ja ma istusin lähema laua juurde ja nutsin. Häbi oli küll Aino Kallase ees, aga ma ei pidanud enam vastu. Dr. Kallas patsutas mulle õlale. „Hästi tehtud,” ütles ta.”

Järgmisel päeval andsid sakslased järele ja Postimees ilmus endi-sel viisil edasi. Nüüd olid trumbid aga eestlaste käes ja lehes hakkas ilmuma sakslaste suhtes juba päris kriitilisi artikleid. Lisaks korral-das Hindrey ustavate trükitoõliste abil Postimehe trükikojas öösiti saksavastaste lendlehtede trükkimise, mida Postimehe ärijuht Adam Bachmann (Randalu; 1890–1966) levitada aitas. Saksa staapides peeti Postimehe tõrksuse „kurja juureks” Hindreyd ja otsustati probleemi lahenduseks ta lihtsalt trellide taha pista. Saksa ohvitseridest tutta-vad hoiatasid aga Hindreyd ja teatasid, et koos temaga plaanitakse vangistada samuti sakslastele kuidagi ette jäänud Lui Olesk. Kuigi Hindrey ja Oleski suhted olid parajasti sellises seisus, et omavahel ei räägitud, läks Hindrey ikkagi ka teda hoiatama. Olesk oli tänulik, kuid ütles, et tehku sakslased, mis tahavad, niikuinii on neil varsti kriips peal. Olesk võetigi kinni ja pisteti Naissaare vangilaagrisse, Hindrey eelistas end siiski mitte nii lihtsalt kätte anda ja asus elama Kurrikoffide juurde Võrumaale Krootuse mõisa. Siin oli kostil rühm saksa ohvitseri, kellega koos Hindrey mõnusalt õhtustas, konjakit jõi ning sigarit suitsetas. Lõpuks pidi Hindrey korraks Tartus ära käima ja nabiti kohe kinni. Veidi aega tuli Hindrey l veeta trellide taga, siis suutis ta end vangla haigemajja organiseerida ja juba oligi Saksamaal lõpp käes.

Puhkes revolutsioon, Tallinnas läks võim Ajutise Valitsuse kätte, kes lasi ühe esimese asjana Oleski vangilaagrist vabastada. Olesk sõitis omakorda koju Tartusse ja sai Hindrey haigemajast välja. See pani joonelt Postimehe toimetusse, kus teatas, et lehte hakatakse nüüd saksa tsensuurita välja andma. Masinad juba käisid, kui kohale tormas maruvihane hauptmann Müller, kes käskis need kohe seisma panna. Hindrey ütles töölistele aga: „Masin käib edasi!” ja need eelistasid Hindreyd kuulata. Müller vandus, jooksis välja ja tuli tagasi kahe saksa sõduriga, kellel käskis masinasse käsigranaadid visata. Hindrey jäi aga külmaks, kehtas õlgu ja ütles: „Te võite seda loomulikult teha, aga arvestage siis, et peate ise selle välja maksma.” Seepeale kadus hauptmann Müller koos oma sõduritega, et mitte kunagi enam tagasi tulla.

See oli paraku vaid väike võit, sest üldiselt jäi kunagine Liivimaa kubermang veel mõneks ajaks sisuliselt Saksa sõjaväevõimude kontrolli alla. Kuigi Eesti 1918. aasta 19. novembri Riia lepinguga ametlikult eestlastele üle anti, häabus sakslaste kontroll vaid aegamisi. Isegi välismaalt Tallinnasse saabunud Jaan Tõnisson pidas targemaks mitte kohe Tartusse Postimehe toimetust üle vaatama sõita. Nii pidi see esialgu ise hakkama saada.

Selleks ajaks olid Eesti kohale juba kogunemas tihedad mustad või õigemini punased pilved. Tagasi tõmbuvate Saksa vägede järel läände liikuda lootvale Nõukogude Venemaale jäi Eesti risti ja põiki ette ning tuli vallutada. Esimene katse sissetungiks tehti 22. novembril 1918 Narva juures, kuid Saksa väed löid selle tagasi. Postimehe toimetuse poolt otsustasid Hindrey ja Jürgenstein saata sündmusi kajastama noore Voldemar Kochi, kes jäigi ajalehele sõjasündmustest ülevaateid kirjutama. 25. novembril loovutasid Saksa väed punastele Pihkva ning nüüd ähvardas Eestit sissetung ka lõunast. 28. novembril 1918 vallutas Punaarmee Narva, algas Vabadussõda. Eesti Vabariigi kohale oli kerkinud surmaoht. Peagi tungis Punaarmee Eestisse sisse ka Võrumaalt.

Ajalehe Postimees toimetuse liikmeid. Foto: Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Kultuurilooline Arhiiv.

Päewalehe toimetis 1925. aastal. Esimeses reas vasakult Karl August Hindrey, Voldemar Koch-Kures, Hans Rebane, L. Vaga. Teises reas vasakul Jakob Mändmets, paremal Johanna Rebane-Sild. Foto: Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Kultuurilooline Arhiiv.